УДК 821.162.1'06.09:7.04Коссак-Щуцька+17.022.1

Сухарєва Світлана Володимирівна,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна,
доктор філологічних наук

ORCID iD 0000-0001-5039-582X
svitlanasuhareva@gmail.com.

DOI: 10.28925/2412–2475.2020.15.13

КОНЦЕПЦІЯ СВЯТОСТІ У ТВОРАХ ЗОФІЇ КОССАК-ЩУЦЬКОЇ

У статті проаналізовано один з найважливіших тематичних комплексів творів Зофії Коссак-Щуцької — концепцію святості. Письменниця відвела цій проблемі особливе місце у повісті «Сукня Деяніри», проте ідеал християнської моралі присутній у всіх без винятку її творах. Прототипом польського святого став для письменниці Петро Скарга, з яким її поєднували не тільки духовні ідеали, а й християнський літературний метадискурс. З. Коссак-Щуцька представила святість у декількох вимірах, взаємно між собою пов'язаних, — виховному земному та небесному. Водночас письменниця зробила успішну спробу представити проблему святості у глобальному вимірі. Важливим залишається біографічний чинник, оскільки З. Коссак-Щуцька на шляху інтерпретації святості опиралася на власний життєвий досвід і середовище, в якому вона проживала. Також, опираючись на досвід попередніх поколінь, З. Коссак-Щуцька змалювала образ «звичайної святості» крізь призму національної історії. Особливо промовистим стало її ув'язнення в роки Другої світової війни та перебування у концентраційному таборі, де вона свідчила про Бога своєю моральною стійкістю і людяністю. Довгі роки еміграції та соціалістичні реалії сприяли формуванню у творах письменниці образу «польського святого».

Ключові слова: *концепція святості, християнська мораль, еклезіальний вимір, есхатологія, еміграція.*

Актуальність теми дослідження. Вивчаючи творчий доробок польської письменниці Зофії Коссак-Щуцької, у першу чергу, потрібно звернути увагу на проблему святості, яка в авторській літературній інтерпретації має декілька вимірів. Цим питанням принагідно займалися такі вчені, як Д. Мазанова, С. Мацкевич, М. Ольшевська, М. Палашевська, Й. Юргала-Юречка та ін., однак цей творчий аспект досі не дочекався комплексного розгляду та аналізу.

Мета нашого дослідження: визначити індивідуальні варіації концепту святості у творах З. Коссак-Щуцької та їх вплив на загальну образну сферу повістей цієї письменниці.

Виклад основного матеріалу. У збірнику «Поетика і семантика релігійного досвіду в літературі», виданого в 2011 р. у Люблінському католицькому університеті імені Яна-Павла II [10], сучасні дослідники звернулися до теми релігійних цінностей як джерела інтерпретації універсальних категорій добра і зла крізь призму літератури. У цій світоглядній системі поглядам Зофії Коссак відведено чільне місце.

Зокрема, Марія-Йоланта Ольшевська, характеризуючи образ сукні Деяніри, проводить паралелі між творчістю письменниці та її приналежністю до католицького віровизнання. Вона підкреслює, що в творах З. Коссак підхід до справ віри завжди брав гору над життєвим прагматизмом, а релігійні догмати, попри значний розвиток модерністичної культури тогочасної доби, не втрачали своєї ваги.

З. Коссак зауважувала, що в польській історії є мало святих, оскільки вона будувалася на надмірній толерантності та загальній ігнорації віри. Особливою сторінкою досліджень авторки стала діяльність Петра Скарги, визначного польського проповідника, письменника, дипломата. У праці «Беатифікація Скарги» вона писала: «Святий — це вже просто повний,

досконалий католик. Ідеал сповідника віри, який ставить перед нами наша віра, є настільки важким і високим, що його досягнення водночас стає святістю. Не кожен святий повинен бути містиком і мати стигмати. У небесній славі знаходиться багато людей, на перший погляд, звичайних і буденних. Однак кожен з них був досконалим католиком і цього достатньо» [2, 2].

Таким чином, письменниця ототожнювала щоденне католицьке віровизнання зі святістю. Значення культу святих охоплювала у двох вимірах: виховному земному та небесному. На її думку, феномен святості мав полягати у відреченні від власної волі, щоб бути Божим знаряддям. «Характерним є це відоме у святих прагнення пожертвувати своїм життям. Наче не довіряючи собі, чи повністю люблять Бога, прагнуть цього останнього іспиту, диплому влади, яким споконвіків було добровільне прийняття страждання та смерті» [2, 2].

Життєвим взірцем для письменниці стали біографії святих, «потужних акумуляторів божественної енергії» — св. Станіслава, заступника Польщі (простежуємо це у творах «Келих крові», «Доручення», «Мотори Божі»), св. Станіслава Костки («З любові»), Андрія Боболі, Йосафата Кунцевича, брата Альберта, Ванди-Юстини Мальчевської та ін.

У «Вступі» до повісті «Сукня Деяніри» Зофія Коссак зазначала: «Святість за своєю природою відмінна від буденності, тому і вражає. Святість часто буває скандалом і розчаруванням для людей „тверезо мислячих" [...]. Залишається чужою для світу. Світ поблажливо толерує гарні легенди про Святих, але лише до того часу, поки ті Святі не почнуть зачіпати його основних соціально-економічних законів. Тоді розпочинають проти них боротьбу» [4, 5].

На думку письменниці, суспільне і релігійне часто виступають як антагоністичні сили, які за своєю природою приречені на конфлікт. Тому святість стає особливим викликом не лише для особи, яка практикує християнські чесноти, а й для всього її оточення. Вона виходить поза межі людського розуміння, передбачає драму душі, переступає кордони почуттів і входить у глибші внутрішні сфери.

Зофія Коссак у своїх творах детально зупинилася на духовних пошуках, врахуючи їхній трагізм. Жан Кальве із цього приводу зауважував: «Святість — це пристрасть, яка викликає глибоке зворушення, гострі конфлікти, криваві битви, а життя святих є драмою зі зворушливим сюжетом, більш людянішим і сильнішим, ніж ті, які можуть придумати письменники і драматурги. Трагедії св. Павла, св. Августина, св. Франциска з Асизу, св. Жанни д'Арк — можна перераховувати їх довго — такі, що на їхньому фоні бліднюють думки Софокла, Шекспіра чи Россіні» [1, 125].

Питанню посередництва святих і заступництва за людей перед Божим троном письменниця присвятила особливу увагу. Устами одного зі своїх героїв вона промовляла: «Святий Кипріян говорить, що все у Бога виблагають. Бог не відмовляє їхнім проханням. Це наші опікуни, старші брати… Жителі Дому Господнього у той час, як ми ще мандруємо шляхами зла. [...] Святий Єфрем пише, як і Оріген: повна перемога, коли допомагають Святі. Та біда тій людині, яка себе занедбує, покладаючись виключно на допомогу Святих! Тоді нічого не досягне, бо Господь, від якого походять усі благодаті, вимагає, щоб зусилля були спільними» [10, 173]. Бачимо, наскільки важливою для авторки була наука Святих Отців, їхні праці, які вона повсюдно цитувала та інтерпретувала нарівні з богословами, лише додаючи літературне художньо-образне обрамлення.

Значну увагу присвячено проблемі страждання. Зофія Коссак неодноразово запитувала, чи воно має сенс і чи насправді завдяки ньому можна осягнути Божу нагороду в небі. Її відповідь завжди однозначна — так, оскільки це найнадійніший спосіб здобути вічну славу. Авторка порівнювала довготерпеливість і хвилину геройства, віддаючи перевагу першому виду мучеництва — тихому, непомітному, багаторічному. Це підтверджує її тезу, що святість — не одноразовий акт вияву любові до Бога і ближнього, а складний внутрішній процес, коли людина постійно навертається і вдосконалює себе згідно з євангельськими заповідями.

З. Коссак вважала, що Біблія не дає людині готових відповідей, а заохочує до духовної активності. З цього приводу релігійні практики справді важливі, бо без них не вдасться виявити моральні чесноти. Це участь у містичному Тілі Христа, до якої письменниця заохочувала кожною своєю повістю. Якщо визначати це явище мовою релігії, вона постійно проповідувала про Бога та Його заступництво, використовуючи для цього засоби видавництва. Окрім повістей, це були драматичні постановки, як, наприклад, «Очікуваний гість», та статті у газетах і часописах.

Ще одна теза письменницької концепції християнської святості — свідчення про всемогутність Бога власним життям. Потрібно підкреслити, що цьому питанню в польській літературній критиці присвячено більшість публікацій, що стосуються життя і творчості З. Коссак. Письменниці випало жити у такий період інтенсифікації історичних подій і світо-

вих катастроф, в якому особисті риси кожного з митців виявлялися особливо яскраво і виразно. У випадку З. Коссак це була підпільна антифашистська діяльність, порятунок євреїв, перебування у концтаборі, де вона була зразком порядності для інших в'язнів. Роки еміграції сприяли зображенню нових богословських тем, оскільки туга за вітчизною спонукала до роздумів і спроб тримати хоча б духовний зв'язок з рідним краєм. Повернення до Польщі стало чи не найважчою школою випробування, адже в умовах соціалістичного ладу письменниці вдалося залишитися собою, не зрадивши власних поглядів і релігійних ідей.

Про власний приклад Зофії Коссак у практикуванні святості писав Олександр Камінський. Оцінюючи життєву поставу письменниці, він зазначав: «Теми розмов?.. Світ — Польща, людські справи — філософствування, книжкові новинки, проблеми виховання молоді. Також плітки про знайомих осіб, бо що ж то за розмова без пліток? Саме тоді проявлялася цікава властивість пані Зофії: вона ніколи не говорила нічого негативного про своїх ближчих чи дальших знайомих» [11, 17]. Ця внутрішня гармонія знайшла відображення у художніх текстах, в яких Зофія Коссак-Щуцька піднімала важливі суспільні проблеми та представляла ідеї внутрішнього відновлення особистості.

Подібні спогади про Зофію Коссак залишилися з періоду її діяльності в окупованій Варшаві, де видавала конспіративну газету «Польща Живе!», брала активну участь у діяльності Сірих шеренг та католицької організації «Фронт відродження Польщі» під псевдонімами «Вероніка» і «Тітка». Найвизначнішою заслугою цього періоду її життя став порятунок євреїв. Восени 1943 року письменницю ув'язнили і вислали в Освенцимський концтабір.

У неволі З. Коссак зберігала внутрішній спокій, вирізнялася відвагою і силою духа, втішала тих, хто впав у розпач, допомагала хворим, голодним, шукала виходу із кожної ситуації. Марія Приленцька так розповідала про ці події: «На дошках верхніх нар, куди сягав погляд кожного дня, написала олівцем те, що відчувала і що внутрішньо переживала: "Кожної миті свого життя вірю, довіряю, люблю"» [11, 46]. Ця декларація вірності Божим законам слугувала прикладом для інших в'язнів, що в часи неволі являвся високим ступенем героїчності.

У післявоєнний, еміграційний період творчості (1945–1957 рр.) Зофія Коссак залишалася вірною євангельським принципам. Незважаючи на обставини, вона ніколи у них не сумнівалася і не критикувала. Авторка релігійних повістей сама так висловилась на цю тему: «Мої книжки і я — єдине ціле. Що б я не писала, вдале чи невдале, було виразом мого переконання і не можу відкликати жодного з написаних висловлювань. Сенс життя і його мета — ієрархія почуттів і обов'язків щодо Бога і людини — зміцнювалися в мені» [12].

В іншому місці, виділяючи етичний вимір творчості, вона зазначала: «Цінність книжки не залежить від теми. [...] Можна це визначити таким чином: добра література та, яка вказує на безкінечність і велич всесвіту, сенс життя, його мету, яка спонукає до боротьби зі злом, яка проголошує віру в перемогу добра, вимагає героїчної, активної позиції» [3, 2].

У своїх творах З. Коссак не стільки занурювалася у вир історії, як шукала у ній виховні моменти, формуючи особу в дусі катехизму [6, 152]. Її не зламала соціалістична кон'юнктура, заборони друку багатьох творів і публічних виступів. У Габріеля Маблі знаходимо підтвердження доцільності цього співвідношення історії та сьогодення. Зокрема, вчений писав: «Прагну, щоб історик мав якнайглибшу повагу до моральності, щоб учився шанувати добро суспільства, вітчизну, справедливість, щоб демаскував гріх, вихваляючи чесноти» [5, 575].

Письменниця перебувала у вигнанні дванадцять років. Причиною рішення про повернення стала так звана жовтнева відлига. Прийнята постанова і сам процес повернення були дуже складні, неоднозначно оцінені колегами по перу. Романтична літературна традиція створила поняття «польської долі», закорінене у свідомість наступних поколінь поляків. Як бачимо, це логічно вписано у долю Зофії Коссак [8, 86]. Вона повернулася в країну, де її ім'я давно було викреслене зі списків суспільних діячів, відібрано громадянство, зневажено неправдивими чутками. Попри ці факти, З. Коссак повернулася для того, щоб відкрито виступати проти комуністичного свавілля у ставленні до митців і духовних осіб. Так, вона стала на захист ув'язнених кардинала Стефана Вишинського і єпископа Чеслава Качмарка. При цьому вимагала від католиків відваги в боротьбі зі злом. Зокрема, писала: «Свого прізвища я не могла віддати жодній слушній чи неслушній справі, [...] бо роками воно служить виключно Церкві. Польська справа тісно пов'язана з Церквою, тому вважаю, що таким чином я також служу Вітчизні… Часто трапляється, що не відрізняємо ставлення до комуніста від ставлення до комунізму як доктрини. Для католика кожен комуніст є братом, який має право на любов і повагу як ближній. Проте з комунізмом у його сьогоднішній ідеологічній іпостасі жоден католик погодитись не може. [...] Комунізм, як релі-

гія навиворіт, націлена проти Бога. Ці дві ідеології взаємовиключні. Тому не може бути мови про гармонійну співпрацю між комуністами і католиками, навіть з огляду на двосторонню добру волю» [8, 91–92]. Так представлено письменницьку позицію у «Відкритому листі пані Зофії Коссак», надрукованому в часописі «Сьогодні і завтра» (№ 51–52).

Наукова новизна. Аналіз творів і публіцистики З. Коссак-Щуцької показав, що вона особливо підкреслювала еклезіальний вимір своєї позиції — з Церквою і для Церкви: «Я від вас ні мудріша, ні більш проникліва, будучи віддаленою від країни, багато речей, можливо, перестала розуміти, але обома руками тримаюся науки Церкви, пам'ятаючи про те, що писав польський пророк о. Петро Скарга: "Перший фундамент ладу, який, у свою чергу, є основою всього, це перший гачок Христових [...] шат: autoritas Ecclesiae". Прошу Бога, щоб він Вас беріг і зупиняв своєчасно» [9, 226–227].

Зофія Коссак неодноразово наголошувала, що позиція святого — завжди бути серед свого народу. Такий праведник має відмежувати себе від політичних віянь і приналежності до партії. У таких особистостях вона вбачала етичний фундамент ідеї сучасної держави. У цьому письменниця залишилася вірна романтикам. Адам Міцкевич у «Слов'янській літературі» писав: «Немає релігії без інституції, яка б її підтримувала, немає справді живої інституції без традиції» [7, 267].

Висновки. Таким чином, від особистої святості Зофія Коссак перейшла до ідеї формування морально стійкого суспільства, яке складалося б із багатьох святих. Такий тип спільноти скерований на глобальний вимір добра. У цій концепції суспільної трансформації особиста святість займала ключове місце, оскільки опиралася на засади католицизму. Завдяки сильній індивідуальній позиції самої письменниці, її думку почули інші польські митці, які стали гуртуватися, аби спільно відстоювати ідею морального відродження. Святість, на думку Зофії Коссак-Щуцької, випливає з міці людини, яка прагне до відкриття нових духовних вершин. Завдяки терпеливості вона відкривається на благодаті та освячення, поєднуючи свою волю з волею Бога. Результативність її постанов залежить від готовності прийняти віру, бути відкритим на Господні плани. Усі головні персонажі творів З. Коссак більшою чи меншою мірою відповідають на голос Бога. Через них проявляється досконала Божа любов і милосердя. Це означає, що в святих зустрічаємо самого Бога, пізнаємо Його силу, справедливість і доброту.

Есхатологічний вимір творчого доробку З. Коссак проявився у її життєвих етапах, спроєктованих на літературу, власному досвіді практикування святості та релігійних обрядів в атеїстичному суспільстві, контактах з іншими польськими авторами, які спільно дивилися з нею в одному напрямі і вели дискусії з ворогами віри, літературній інтерпретації біблійних текстів про святість та науки Святих Отців, які розвинули це питання достеменно.

ДЖЕРЕЛА

1. Calvet J. O twórczości i krytyce katolickiej. Poznań, 1930. — 192 s.
2. Kossak Z. Beatyfikacja Skargi. *Prosto z Mostu.* 1936. — Nr 41. — S. 2.
3. Kossak Z. Służba pisarza. *Albertinum.* 1939. — Nr 1. — S. 2.
4. Kossak Z. Suknia Dejaniry. Powieść historyczna. Częstochowa, 2002. — 283 s.
5. Mably G. O sposobie pisania historii // Filozofia francuskiego oświecenia. Warszawa, 1961. — S. 575.
6. Mazanowa D. O niektórych problemach pisarstwa historycznego Zofii Kossak // Polska powieść historyczna XX wieku. Lublin, 1990. — S. 152–153.
7. Mickiewicz A. Literatura słowiańska. Kurs trzeci i czwarty. Dzieła. T. XI. Warszawa, 1955. — 267 s.
8. Olszewska M.J. O wierności sobie. Zofii Kossak-Szczuckiej trudne doświadczenia emigracyjne. *Język — szkoła — religia*, 2014. — Nr 9. — S. 84–105.
9. Pałaszewska M. Zofia Kossak. Warszawa, 1999. — 316 s.
10. Poetyka i semantyka doświadczeń religijnych w literaturze. Lublin — 2011. — 552 s.
11. Zofia Kossak / red. M. Pałaszewska. Warszawa, 1992. — 104 s.
12. Żmigrodzka M. Dawać świadectwo prawdzie. URL : https://www.niedziela.pl/artykul/85158/nd/Dawac-swiadectwo-prawdzie (data dostępu: 12.11.2019).

REFERENCES

1. Calvet, J. (1930). O twórczości i krytyce katolickiej [On Catholic Creativity and Criticism]. Poznan, 192 p. (in Polish).
2. Kossak, Z. (1936). Beatyfikacja Skargi [Beatification of Complaint]. *Prosto z Mostu,* No 41, P. 2 (in Polish).
3. Kossak, Z. (1939). Służba pisarza [Writer's Service]. *Albertinum,* No 1, P. 2 (in Polish).
4. Kossak, Z. (2002). Suknia Dejaniry [Tunic of Nessus]. Czestochowa, 283 p. (in Polish).
5. Mably, G. (1961). O sposobie pisania historii [About Manner of Writing History]. In *Filozofia francuskiego oświecenia* [Philosophy of French Enlightenment], Warsaw, P. 575 (in Polish).
6. Mazanowa, D. (1990). O niektórych problemach pisarstwa historycznego Zofii Kossak [On Some problems of Historical Zofia Kossak's Writing]. In *Polska powieść historyczna XX wieku* [Polish historical novel of the 20th century], Lublin, pp.152–153 (in Polish).
7. Mickiewicz, A. (1955). Literatura słowiańska. Kurs trzeci i czwarty. Dzieła [Slavic Literature. Third and fourth course. Artworks]. T. XI, Warsaw, 267 p. (in Polish).
8. Olszewska, M. J. (2014). O wierności sobie. Zofii Kossak-Szczuckiej trudne doświadczenia emigracyjne. Przypomnienie [About Loyalty to Yourself. Zofia Kossak-Szczucka's Difficult Emigration Experiences. Reminder]. *Language — school — religion,* No 9, pp. 84–105 (in Polish).
9. Pałaszewska, M. (1999). Zofia Kossak [Zofia Kossak]. Warsaw, 316 p. (in Polish).
10. Poetyka i semantyka doświadczeń religijnych w literaturze [Poetics and Semantics of Religious Experiences in Literature]. (2011). Lublin, 552 p. (in Polish).
11. Zofia Kossak [Zofia Kossak]. (1992). Ed. M. Palashevska. Warsaw, 104 p. (in Polish).
12. Żmigrodzka, M. Dawać świadectwo prawdzie [To Bear Witness to the Truth] (in Polish). https://www.niedziela.pl/artykul/85158/nd/Dawac-swiadectwo-prawdzie

Svitlana Sukhareva,
DSc (Philology),
Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Translation,
Faculty of International Relations,
Lesia Ukrainka Eastern European National University
Lutsk, Ukraine

ORCID iD 0000-0001-5039-582X
svitlanasuhareva@gmail.com

CONCEPTION OF HOLINESS IN THE WORKS BY ZOFIA KOSSAK-SZCZUCKA

The article analyses one of the most important thematic complexes of works by Zofia Kossak-Szczucka — Conception of Holiness. The writer gave a special place to this problem in the novel "Tunic of Nessus", but the ideal of Christian morality is presented in all her works without exception. The prototype of the Polish saint was for the writer Piotr Skarga, with whom she was united not only by spiritual ideals, but also by Christian literary metadiscourse. Zofia Kossak-Szczucka presented holiness in several interrelated dimensions — educational earthly and heavenly. The biographical factor remains important, as Zofia Kossak-Szczucka relied on her own life experience and the environment in which she lived in the interpretation of holiness. Also, drawing on the experience of previous generations, Zofia Kossak painted the image of "ordinary holiness" through the prism of national history. Particularly telling was her imprisonment during World War II and her concentration camp, where she testified to God with her moral steadfastness and humanity. Long years of emigration and socialistic realities contributed to the formation of the image of the "Polish saint" in the works of the writer.

Key words: *Conception of Holiness, Christian morality, ecclesial dimension, eschatology, emigration.*